

ALİ B. HÜSEYİN EL- AMÂSİ’NİN (? - 1470) EĞİTİM ANLAYIŞI VE GÜNÜMÜZ EĞİTİM SİSTEMİNE YANSIMALARI

ALI B. HUSEYIN EL-AMÂSİ’S (? – 1470) UNDERSTANDING OF EDUCATION AND ITS REFLECTIONS ON CURRENT EDUCATION SYSTEM

Yrd.Doç.Dr. Muhammed Ali YAZIBAŞI

Kırıkkale Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı,
muhammedaliyazibasi@hotmail.com Kırıkkale/Türkiye

ÖZ

Çalışmada, Ali b. Hüseyin el Amâsi’nin (?- 1470) ailede ve okulda eğitim, öğretmenin ve öğrencinin özellikleri, eğitim-öğretim yöntemleri, çocukluk döneminde bireyin hayatında eğitimin yeri ve önemi ile sıbyan mekteplerinin özellikleri, söz konusu mekteplerde verilmekte olan dersler gibi konular hakkında yazarın görüşleri tespit edilerek yaşadığı dönemin eğitimine katkısı ve günümüz eğitim anlayışına yansımaları tespit edilmeye çalışılmıştır.

Bu bağlamda, yazarın eğitim ile ilgili düşüncelerini ortaya çıkarabilmek için özellikle tamamıyla eğitim içerikli olan Tarîku’l Edeb adlı eseri çalışmanın odak noktasını oluşturmuştur. Amâsi, öğrenci merkezli, öğrencinin gelişim özelliklerine uygun eğitim-öğretim yöntemleri ile bütün öğrencilerin başarılı olabileceğini savunmuştur. Ona göre öğrencilerin başarılı olmasında en büyük etken öğretmendir. Eğer öğretmen öğrencisini tanır, eğitim sürecinde ona etkin bir rehberlik sunarsa öğrenci başarılı olabilir. Bu yüzden velilerin çocuklarını tecrübeli ve ahlaklı öğretmenlere teslim etmesini tavsiye etmektedir. Araştırmada yöntem olarak, belgesel tarama yöntemi kullanılmıştır. Yazarın eğitim ile ilgili düşüncelerinin yer aldığı eserler taranmıştır.

Anahtar Kelimeler: Klasik Osmanlı dönemi, Tarîku’l Edeb, eğitim, çocukluk dönemi, sıbyan mektebi

ABSTRACT

In this study, it is tried to ascertain Ali b. HUSEYIN al- Amasi’s (? - 1470) views concerning education in the family and in schools, the characteristics of teacher and student, education and training methods, the place and importance of education in an individual’s life during childhood period and the characteristics of primary schools, lessons that are given in these schools, and to find out the contribution of his time to education and the reflections on current understanding of education.

In this context, to reveal the author’s thoughts on education in particular his work named Tarîku'l Edeb constitutes the focal point of the study. Amasi argues that all students can be successful with the education-training methods that are student-centered and appropriate to the developmental characteristics of the student. According to him, teacher is the most important factor in student success. Therefore he recommends that parents should hand over their children to experienced and well-behaved teachers. As a method, documentary screening method is used in research. The works that give place to author’s opinion about education are screened.

According to Amasi, the basis of education is family, school and student. The family should raise their children as good moral and collective beneficiaries. Schools should also try to prepare the physical environment and deliver the students to experienced teachers. According to him, if the course is taught according to the level of the student in the class and if it is done again, all the students can be successful.

Keywords: Classical Ottoman Period, Tarîku’l Edeb, Education, Childhood, Primary School.

1. GİRİŞ

Eğitim, tarihin her aşamasında ister planlı, ister plansız olsun her toplumun vaz geçilmez unsurlardan birisi olmuştur. Onun sayesinde nesiller kendilerinden önce gelenlerin oluşturmuş olduğu kültür, bilgi, değerleri hem öğrenmişler hem de kendilerinden sonrakilere öğretmişlerdir. İnsanlık tarihinin ilk dönemlerinde eğitimin, "... *Eski budunlarda eğitim işi, iki biçimde kendini gösteriyordu. Biri çocuklara ve gençlere ailenin bireyleri tarafından bazı işler öğretilirdi. Aileye gerekli olan giysileri, evde kullanılan eşyayı, ekime, savaşa vb. ait araçları yapmak, kız ve erkek çocuklara öğretildiği gibi, savaşmak, yemek pişirmek, hayvan sağmak, avlanmak gibi bazı işler de yine aile bireyleri tarafından yetişmekte olan kuşaklara öğretilirdi. Bunlar yaşamak için her bireyin edinmesi gereken teknikler ve sanatlardır ve bunun okulu ev, öğretmenleri de ana-baba kardeş gibi aile bireyleri idi. Yeni kuşaklara bu sanat ve tekniklerden başka toplumun inandığı değer verdiği toplumsal kurumlar, yaşayan inançlar, töreler, yazı vs. de öğretilirdi...*" (Kansu 1954: 4) şeklinde olduğu ifade edilmektedir. Bu durum söz konusu dönemde bireylerin eğitim yerinin aile olduğunu, eğitimin informal türünde ve usta çıraklık şeklinde gerçekleştiğini göstermektedir.

Yazının icadı başta olmak üzere göçebe hayattan yerleşik hayata, tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiş gibi toplum yapısında meydana gelen değişiklikler; batıda ortaya çıkan Rönesans, Reform hareketleri, Sanayi devrimi, Aydınlanma çağı gibi olaylar devletlerin yetiştirmek istediği insan formatını etkilemiştir. Dönemin yöneticileri, yetiştirmeyi planlamış oldukları ideal insan tipi hedefine ulaşabilmek için yeni eğitim türleri arayışı içerisine girmiştir. Bireyin ailede almış olduğu informal eğitim bireyin ve devletin ihtiyaçlarını karşılayamamıştır. Bu durum eğitimin planlı, amaçlı ve uzmanların gözetiminde yapıldığı anaokulu, ilkököl, ortaokul, lise ve üniversite gibi örgün eğitim kurumlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Böylelikle okullarda ders verebilecek öğretmenler, devletin çeşitli kademelerinde çalışabilecek memurlar ve fabrikalarda çalışabilecek nitelikli işçi ihtiyacı karşılanmış olacaktır.

Eğitim, Osmanlı döneminde de üzerinde durulan hususların başında gelmektedir. Özellikle Selçuk devleti döneminde düzenli ve sistematik bir şekilde eğitim vermeye başlayan medreseler Kanuni Sultan Süleyman döneminde altın çağını yaşamıştır. Çalışmada da Osmanlı döneminde eğitimcilik yönü ile ön plana çıkan Ali b. Hüseyin'nin hayatı ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir. Daha sonra günümüzdeki ilkokullara denk sayılan sıbyan mekteplerinde öğretmenlik yapmış ve bu alanda eser kaleme almış Ali b. Hüseyin El-Amâsi'nin eğitim anlayışı ve döneminin eğitim anlayışına katkısı ortaya konulmaya çalışılmıştır.

2. ALİ B. HÜSEYİN EL-AMÂSİ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

"Alaaddin Çelebi" (Tahir 1333: 354) lakabıyla da bilinen Ali b. Hüseyin el-Amâsi'nin hayatı hakkında kaynaklarda sınırlı bilgi bulunmaktadır. Yazarın künyesindeki 'El-Amâsi'den kendisinin Amasyalı olduğu anlaşılmaktadır. Doğum tarihi ve yeri tam bilinmemektedir. Nihat Sami Banarlı'nın, "... onun hicrî 875 yılında vefat ettiği ve Niğbolu savaşında şehit olan Börkçü Pâşâzâde Hızır Bey'in muallimi olduğu rivâyetleri tedkîke muhtaç haberlerdir." (Tahir 1333: 354) şeklindeki ifadesinden de anlaşıldığı gibi yazarın ölüm tarihi de tahmini H.875/M.1471 olarak verilmektedir. Ancak Ali b. Hüseyin el-Amâsi'nin Fatih (1451-1481) devri müelliflerinden birisi olduğu kabul edilen bir gerçektir (Şeker 2012: 16).

Ali b. Hüseyin el Amâsî İslam dini, Kur'an, Kur'an ilimleri, içtimâiyat, ahlak ve eğitim gibi konuları içeren bir çok eser kaleme almıştır. Amâsî'nin söz konusu konuları içeren eserleri şunlardır; Tarîku'l Edeb, Nasâyihü'l-Müslimîn ve Yasin Suresi Tefsiri (Tahir 1333: 354), Risâle-i Tecvid, Risâle-i Arûz, Risâle fi İlmi'l-Beyân, Kitâb-ı Resm-i Osmânî, Hâşiye alâ Envârî't-Tenzîl ve Esrârî't-Tevîl, Dürerü'l-Ferâid ve Gurerü'l-Fevâid, Terceme-i Kasîdetü'l-Bürde, Risâle fi İlmin-Nücûm, Haşiyetü ala haşiyetü'l-metali li-Seyyid Şerif el-Cürçani ve Kitâb-ı Tâcu'l-Edeb (Akpınar 2010: 5-10).

Yazar her ne kadar farklı alanlarda eserler kaleme alsada eserlerindeki ifadelerinden kendisinin medrese eğitimi aldığı ve iyi bir eğitimci olduğu anlaşılmaktadır. O'nun eğitimci yönünü Akyüz, "*Ali b. Hüseyin el-Amâsi, özellikle, çocuğun yaratılışını tanımak gereğini ortaya koymakla, bireysel farklılıklara göre bir eğitim-öğretimi yöntemi uygulamasını istemekle, öğretmenin sabırlı, güler yüzlü olması gerektiğini belirtmekle, her çocuğa uygun bir yaklaşım ve yöntem izleyerek hiçbirinden umut kesilmemesi gerektiğini söylemekle vs. yüzyıl sonra Avrupa'da ortaya atılacak "yeni eğitim" anlayışına uygun görüşler ileri sürmüştür. Bu nedenle o, yalnızca Türk eğitim tarihinde değil, dünya eğitim tarihinde de yer alması gereken bir eğitimcidir.*" (Akyüz 2009: 122) şeklinde ifade etmektedir. Ayrıca eserinde Arapça ve Farsça dillerinden aktardığı şiirlere yer vermesi onun Arapça ve Farsçayı iyi derecede bildiğine işaret etmektedir (Şeker 2012: 17). Ayrıca yazarın eserini kaleme alma sebebindeki ifadesinden kendisinin sıbyan mektebi muallimi olduğu anlaşılmaktadır (Şeker 2012: 25).

Amasî, "Tarîku'l-Edeb" adlı eserini sıbyan mektebi (ilkokul) öğretmeni yaparken kaleme almıştır. Eser içerik olarak tamamen eğitim ile ilgili konuları içermektedir. Yazar, söz konusu eserini kaleme alış nedenini şöyle anlatmaktadır: Halktan biri, ilim ve güzel ahlak öğretilip onu yetiştirmesi için oğlunu Ali b. Hüseyin'e getirir. Ancak, yazarın gayretlerine rağmen çocuğun durumunda herhangi bir değişiklik görülmez. Bunun üzerine çocuğun babası Ali b. Hüseyin el-Amâsi'ye gelir; 'Ey hoca, üstadınız size hiç edeb erkan öğretmemiş ki sen de benim oğluma edeb ve terbiye öğretmedin'der. Bunun üzerine yazar edeb ve terbiye ile ilgili söz konusu eserini kaleme alır (el-Amasi 2010: v.3a-4a).

Tarîku'l-Edeb, bir mukaddime, hatime ile Arapça başlıkları yanında Türkçesi de verilen 27 bölümden oluşmaktadır. Dönemine göre sade bir Türkçe ile kaleme alınan eserde, anlatılan konulara uygun olarak yer yer Farsça şiihlere de yer verilmektedir. Yazar, eserinde yöntem olarak genellikle konu ile ilgili kendi görüşünü ifade ettikten sonra ayet, hadis, Hz. Ali, diğer İslam büyükleri ve filozoflarının sözleri ile de görüşlerini güçlendirme yoluna gitmektedir. Bunlara ilave olarak eserde, örfi hukuk sınırlarına giren atasözü, deyimler ve halk arasında yaygın olan veya olmayan masalımsı hikâyeler de kullanılarak yazımlar güçlendirilmeye çalışılmaktadır (Şeker 2012: 24-34).

Sıbyan mekteplerinin eğitimi için yazılan bu kaynak; didaktik, mensur bir eserdir. Eserde şu başlıklara yer verilmiştir; Çocukların üzerinde baba ve annelerin hakları; Öğretmenlerin vasıfları ve öğretimi; Kur'an okuma ve yöntemleri; Okul çocuğunun eğitimi; Yazı öğretimi; Konuşmanın eğitimi ve yöntemi; Su içme ve yöntemi; Yemek yeme eğitimi ve yöntemi; İlimin fazileti; Selamın eğitimi ve yöntemi; Yürüme eğitimi; Eğitimin kazanılması; Oturma eğitimi ve yöntemi; Helaya giriş ve yöntemi; Yıkama eğitimi ve yöntemi; Ezan ve yöntemi; Camiye giriş ve yöntemi; Cuma ve cenaze namazı; Bazı hikmetli sözler; Bazı toplumların yaratılmış özellikleri gibi konular oluşturmaktadır.

Eserin geneline bakıldığında, çocuk eğitiminde aile ve öğretmenin rolü, çocuğun okula başlama yaşı, ilkokul öğretmenlerinde bulunması gereken özellikler, eğitimcilere öneriler vb. konularda önemli görüşler ortaya koymaktadır. Bunların yanı sıra yazarın, "davranış eğitimi" konusundaki görüşleri de çocuk eğitiminde eğitimcilerin faydalanabileceği kayda değer bilgilerdir (Çeçen 2010: 21).

3. ALİ B. HÜSEYİN EL-AMÂSİ'NİN DÖNEMİNİN EĞİTİMİNE KATKISI

Ali b. Hüseyin'in yaşadığı dönemde Osmanlı'da eğitimin temelini sıbyan mektepleri, orta ve yükseköğretim kısmını medreseler oluşturmaktadır. Yükseköğretime geçmek isteyenler dönemin temel eğitimi konumunda olan sıbyan mekteplerinde gerekli eğitim-öğretimi aldıktan sonra eğitimlerine medreselerde devam etmektedir. Sıbyan mekteplerinin genel özelliklerine bakıldığında, mektepler Osmanlı eğitim sisteminin ilk basamağını oluşturmakta, mekteplerin kuruluşu İslam öncesine kadar uzanmaktadır (Zengin 2012: 20). İslam'ın ilk dönemlerinde açılan "Küttab"lara (Çelebi 1983: 33-48; Öymen-Dağ 1974: 65-71) benzeyen mektepler için Klasik Osmanlı dönemi vakfiyelerinde Darûl-Talim, Mektep, Mektephâne, Muallimhâne, Darül-ilm, Taşmektep ifadeleri kullanılmaktadır. Ayrıca bu mekteplere şehir ve kasabaların her mahallesinde buldukları için Mahalle Mektebi ve buralarda 5-6 yaşında sabi denilen küçük çocukların eğitim görmesi nedeniyle de Sıbyan Mektebi adı verilmektedir (Ergin 1977: 1-2,83; Koçer 1970: 7; Unat 1964: 2; Doğan 1998: 377).

Bu mektepler, genellikle mahalle camii veya mescitlerinin yanına padişahlar, vâlide sultanlar, büyük devlet adamları, halktan zengin insanlar tarafından yaptırılmaktadır. Sıbyan mekteplerinin kuruluşunda ve yapımında devletin herhangi bir müdahalesi bulunmamaktadır. Mektepler mektebin kurucuları veya onları temsil eden kişilerin oluşturdukları vakıflar tarafından idare edilmektedir. Zorunlu olmayan bu mekteplerin eğitim süreleri üç, dört yıl sürmektedir. Dört yaşını dolduran erkek veya kız çocuğu senenin herhangi bir döneminde bu okullara kayıtlarını yaptırabilmektedir (Güven 2012: 56). Çocuklar sıbyan mekteplerine kayıt yaptırırken, "Âmin Alayı" veya "Bed-i Besmele Cemiyeti" denen (Ergin 1977: 91-96; Kara-Birinci 2012: 10) çocuğun hocasının, aile yakınlarının ve mahallelilerin katıldığı bir tören yapılmaktadır.

İlk dönem Osmanlı sıbyan mekteplerinde verilen eğitimin temelinde hatasız, eksiksiz bir Kur'an eğitimi yer almıştır. İlerleyen süreçte mekteplerin vakfiyelerine bakıldığında sıbyan mekteplerinin ders programlarına yazı dersi, tecvit, faydalı ilimler, Arapça ve Farsça gibi derslerin eklendiği görülmektedir. Sıbyan mekteplerinde eğitim ve öğretim işleri belirli bir yönetmeliğe ve programa bağlı kalmadan gelenek ve göreneklere göre yürütülmektedir. Buralarda daha çok öğretmenin şahsiyetine bağlı bir eğitim-öğretim yapılmaktadır (Hızlı 1999: 77-80).

Medreselere gelindiğinde ise, Ali b. Hüseyin el-Amâsi'nin yaşadığı dönemde söz konusu kurumlar en büyük teşkilata kavuşmaktadır. Fatih Sultan Mehmet tarafından kendi adına yaptırıldığı başlangıçta "Medaris-i

Semaniye” diye adlandırılan daha sonra “Sahn-ı Seman” ismi verilen sekiz medrese, aşevi ve kütüphane gibi sosyal ve kültürel kuruluşları da bünyesinde barındıran bir külliye oluşturmaktadır. Bu dönemde medreseler aşağıdan yukarıya doğru Hâşiye-i Tecrid, Miftah, Telvih, Hâriç, Dâhil ve Sahn-ı Seman olarak teşkilatlandırılmaktadır. Daha önceki dönemlerde olduğu gibi bu dönemde de ilmiye mensubu, devletin değişik kademelerinde çalışacak memur, kadı gibi farklı alanlarında görev yapacak kalifiyeli elemanlar medreselerde yetiştirilmektedir (Doğan 1998: 409; Zengin 2002: 19).

Sıbyan mekteplerine temel teşekkül eden kütaplardan itibaren bu kurumlarda ders verecek öğretmenleri yetiştiren programa yer verilmediği görülmektedir. Osmanlı döneminde de daha önce değinildiği gibi sıbyan mekteplerinde öğretmenlik yapacak kimseler için medreselerde herhangi bir eğitim verilmemektedir. Fatih Sultan Mehmet döneminde bu konu ile ilgili bir girişimde bulunulmuştur. Fatih Sultan Mehmet, Eyüp ve Sofya medreselerinde, sıbyan mekteplerinde öğretmen olarak görev yapacaklar için genel medreselerden farklı olarak bir program hazırlatmıştır. Bu programda, Arapça, Sarf ve Nahiv, Edebiyyât (Maanî, Beyan, Bedî), Mantık, Adâb-ı Muhasebe ve Usûl-i Tedris, Münakaşalı Akâid (İlm-i Kelam), Riyâziyyat (Hendese ve Heyet) gibi derslere yerilmiştir. (Akyüz 2009: 88). Ancak Fatih Sultan Mehmet’in başlatmış olduğu bu uygulama devam edilmemiştir. Sıbyan mektepleri için öğretmen yetiştirmeye bu gelişme sonuçsuz kalmıştır.

Amâsi'nin yetiştiği dönemde ve öncesinde her ne kadar eğitim-öğretim konuları ile ilgili müstakil olarak yazılan ve daha sonra yazılan eserlere kaynaklık eden, İbn Sahnun (240 h./854 m.)'a ait *Edebü'l- Muallimîn*;, Ebu Osman Amr b. Bahr el-Câhız'a ait (Ö. 255 h./866 m.) *el-Beyân ve't-Tebyîn*; El-Kâbisi (Ö. 403 h./1012 m.)'ye ait *er-Risâletü'l-Mufasssala li Ahvâli'l Müte'allimîn ile Minhâcü'l-Müte'allim*; Zernûci (Ö. 620 h./1223 m.)'ye ait *Ta'limu'l-Müte'allim Tarîku't-Te'allüm*; İbn Cemâ'a (Ö.733/1332 m.)'ya ait *Tezkira-tü's-Sâmî ve'l-Mütekellim fi âdâbi'l-âlim ve'l-Müte'allim* ve Hoca Abdülkerim Amasi'ye ait bazı eserler olsa da müstakil olarak sıbyan mekteplerinde görev alacak öğretmenleri yetiştiren kurumların olmadığı görülmektedir (Dağ-Öğmen 1974: 13-53; Ayrancı 2017: 483-490). Bu durum Ali b. Hüseyin el Amâsi'yi ve eğitim konusunda eser kaleme alan diğer kişileri ve eserlerini önemli hale getirmektedir. Çünkü onların eğitim konusundaki görüşleri gerek dönemindeki eğitimcilere gerekse günümüz eğitimcilerine büyük katkılar sağlamıştır.

Ali b. Hüseyin el-Amâsi'nin eserlerine bakıldığında, eğitimin temeline İslam dinini koyduğu görülmektedir. Ona göre Müslümanlar edeb ve güzel ahlakı Hz. Peygamber'den, O da Cebrail aracılığı ile Allah'tan almaktadır (el-Amasi 2010: v.21a-b). Bunun için yazar eserinde ayet ve hadislere geniş yer vermektedir (Şeker 2012: 32-33).

Yazar, eğitimde hür düşünceye sahip olunması gerektiğini savunmakta ve bu görüşünü eserinde biri ilim diğeri ise yalnızca ibadet ile meşgul olan iki kardeşin hikâyesini örnek vererek açıklamaktadır. Ali b. Hüseyin el-Amâsi hikâyede ilim ile meşgul olan kardeşin âbid olana göre daha mantıklı ve makul düşünceye sahip olduğunu vurgulamaktadır (el-Amasi 2010: v.21b-28a). Hikâyede ibadet ettiği halde düşünmeyen kişinin inancı ile düşüncesini ön plana çıkaran, fakat insanlar arasında fâsık olarak görülen bir kişinin inancının sağlamlığı ve arasındaki fark ifade edilmektedir. Ona göre düşünen, olaylar üzerinde akıl yürüten kimseler iman ve inanç bakımından her zaman üstündür (Şeker 2012: 31).

Ali b. Hüseyin el-Amâsi sıbyan mekteplerinde görev yaptığı için alanın ihtiyaçlarını, öğrencilere neyin, nasıl, niçin öğretilmesi gerektiğini tecrübe ederek yaşamaktadır. Onun yaşadığı dönemde sıbyan mekteplerinde görev yapacak öğretmenlere yönelik bir öğretim kurumu bulunmamaktadır. Dolayısıyla eğitime yönelik kaleme aldığı kaleme aldığı “Tarîku'l-Edeb” adlı eseri söz konusu okullarda görev yapan öğretmenler için faydalı kaynak olmuştur.

Klasik Osmanlı döneminde, öğretmen ve öğrencinin özellikleri; Kur'an okuma ve yöntemleri; konuşma eğitimi ve yöntemi; ezan okuma yöntemi gibi eğitim-öğretim konularını içeren müstakil bir eser kaleme alan eğitimcilerden biri de Ali b. Hüseyin el-Amâsi'dir. Eğitim ile ilgili konuları ele aldığı söz konusu eserde, özellikle sıbyan mekteplerinde derslere giren öğretmenlerin ve sıbyan mektebi öğrencilerinin özellikleri, öğretmen-öğrenci ilişkisi, ailede ve okulda eğitim-öğretim yöntemleri gibi eğitimin temel konularına yer verilmektedir.

Yazarın eğitim-öğretim ile ilgili düşüncelerine bakıldığında, çocukların eğitimi noktasında aile ve okul kurumlarının önemine vurgu yapıldığı dikkat çekmektedir. Bu bağlamda, Ali b. Hüseyin el-Amâsi'nin eğitim konusundaki görüşlerini, ailede çocuğun eğitimi ve okulda çocuğun eğitimi şeklinde iki başlık altında toplamak mümkündür.

3.1. Ailede Eğitim

İnsanın ilk eğitiminin başladığı yer aile, ilk öğretmen ise anne-babasıdır. Çünkü çocuklar hayata dair en temel bilgileri ilk olarak onlardan öğrenmektedir. Ali b. Hüseyin el-Amâsi, çocukların eğitimi konusunda ailelere görevler düştüğünü ifade etmektedir. Ona göre, aileler çocuklarını güzel sözle terbiye etmelidir. Kendilerine temiz kelime ve söz öğretmeli, kötü ve çirkin söz ve davranışlardan menetmelidir. Bununla birlikte tuvalet adabı, otururken dizüstü oturma, misafire ve büyüklere aya kalkma, giderlerken de ayakkabılarını çevirerek kapıyı açırma gibi adetleri çocuklara öğretme anne-babaların görevidir. Aileler, çocuklarını ellerinde bulunan, para, ekmek, oyuncak gibi şeyleri ihtiyaç sahiplerine veya bir başkasına vermeye, bağışlamaya alıştırmalıdır (el-Amâsi 2010: v.9b). Ayrıca Ali b. Hüseyin el-Amâsi, çocukların küçük yaşta pazara ve sokağa kontrolsüz çıkmalarının, büyüklere ait ve kalabalık eğlence yerlerine gitmelerinin sakıncalı olacağı hususunda aileleri uyarmaktadır (el-Amâsi 2010: v.10a).

Yazar, ailelerin, yedi yaşından itibaren çocukların namaz kılmaya başlatılması, on yaşına kadar çocukları kendilerinden büyüklerle oturtulmaması, on yaşından itibaren erkek çocuklarının anne ve kız kardeşlerinden ayrı yatak odalarında yatırılması gerektiğine dikkat çekmektedir. Ayrıca çocukların iyiyi kötüden ayıracak yaşa gelene kadar kötü ahlaklı kişilerle arkadaşlık etmemeleri hususu üzerinde durmaktadır (el-Amâsi 2010: v.10b). Ali b. Hüseyin el-Amâsi, kız çocuklarının daha çok sevilmesi gerektiğine vurgu yapmaktadır. Buna gerekçe olarak da kız çocuklarının sevgiye ve şefkate daha çok muhtaç olduklarını göstermektedir (el-Amâsi 2010: v.9b-10a).

3.2. Okulda Eğitim

Ali b. Hüseyin el-Amâsi'nin çocukların eğitimi konusunda önem atfettiği kurumlardan diğeri ise okullardır. Yazar, çocukların okullarda iyi bir eğitim alabilmesi için öğretmen ve öğrencilerde bulunması gereken özellikler ile okullarda verilmekte olan eğitim-öğretim metotları hakkında, günümüz eğitimcileri tarafından da dile getirilen, görüşler bildirmektedir.

3.2.1. Öğretimde Bulunması Gereken Özellikleri

Sıbyan mekteplerinde öğretmen merkezli ve öğretmenin şahsiyetine bağlı bir eğitim yapıldığı için yazarın üzerinde durduğu konuların başında mekteplerde görev yapmakta olan öğretmenlerin özellikleri gelmektedir. Ona göre sıbyan mektepleri öğretmenleri şu vasıfları taşımalıdır;

Bir öğretmen, müttakî (haramdan ve günahlardan sakınan) ve mütedeyyin (dindar), sâlih, mütevazî ve müteverri (dinin emirlerine sıkı sıkı bağlı olan) ve perhizkâr (nefsini tuttan) ve müteşerri (şeriatle amel eden) olmalıdır. Dindar bir Müslüman olmalı ki, önce Allah'tan korkmalı, sabretmeli ve dine uygun hareket etmelidir. Çabuk öfkelenen ve davranışlarından dolayı başkalarının kınadığı bir kişi olmamalıdır (Şeker 2012).

Öğretmen, olgun başlı, kendine güvenilen bir kişiliğe sahip ve tecrübeli bir kişi olmalıdır. Kendisinden birçok kimse yararlanmış olmalı ki, tecrübe kazanmış olsun. Devlet adamlarına, beylere, hâkimlere, kadınlara karşı zaafî olan öğretmen adayları hiçbir şekilde sisteme dahil edilmemelidir. Öğretmenler bu mesleğin dışında başka bir meslekle uğraşmamalıdır. Öğretmen öğrencileri arasında ayırım yapmamalıdır. Hepsine eşit muamelede bulunmalıdır (Şeker 2012: 53).

3.2.2. Öğrencide Bulunması Gereken Özellikleri

Ali b. Hüseyin el-Amâsi, sıbyan öğrencilerinde bulunması gereken özellikleri şu şekilde sıralamaktadır; Bir çocuğun dört yıl, dört ay ve dört günlükken okula gönderilmesi gerekir (Çeçen 2009: 185). Çocuk Çarşamba günü eğitim-öğretime başlamalıdır (el-Amâsi 2010: v.14b). Çocuk öğretmene tam yetki ile teslim edilmelidir. Çocuğun bir kabahati olduğu zaman veli, çocuğun arkasında durmamalıdır (Şeker 2012: 49). Öğrenciler, şeriatı aykırı olmadığı sürece öğretmenin emirlerine itaat etmelidir.¹ Öğrenci, öğretmenlerine

¹ Yazar, öğrencinin öğretmene itaat etmesi gerektiği, bu tür konularda problem yaşandığında ailenin nasıl bir tavır takınması gerektiği ile ilgili düşüncesine şu hikayeyi örnek vermektedir; Padişah Yıldırım Beyazıd'ın oğlu Süleyman Şah'ın hocası, bir gün Şehzadeyi elindeki çubukla korkutmuş ve azarlamıştır. Şehzade bu durumdan çok incinmiş ve babasına şikayet etmiştir. Yıldırım Beyazıd oğluna şöyle demiştir; "Oğlum, yarın varayın, ol danışmende bir iş kılalım, kimse işe benzemesin", Sabah olunca Yıldırım hocaya haber göndermiştir. Beyazıd, hoca ile birlikte Şehzade'ye iyi bir ders vermeye karar vermiştir. Yıldırım Beyazıd hocaya göndermiş olduğu haberde şöyle demiştir; "Beni onun gözüne karşı, göz baş dimeyü vursun, yohsa iş fesâda vardı. Ayruk oğlan mektebe varmaz." Oğlu ile birlikte okula giden Padişah, Hoca'ya çıkararak; "Bre danışmend, ben sana oğlumu okudmağa virdüm. Sen niçün benim oğlumu kölelerle beraber döğersin?" dediğinde Hoca: "Sen nesin, oğlun nedir" der ve sopayı sağa sola ve Padişah'ın eteğine degecek şekilde sallamaya ve vurmaya başlamıştır. Hoca, Şehzadeyi elinden tutar çekmiş, padişahı da kovalamıştır. Padişah oğluna bu hadiseden sonra şöyle demiştir; "Oğlum, o hoca ne yavuz kişi imiş, beni dahi döğdü. Var edebinle epsem otur, oku" bkz. (Ali bin Hüseyin el-Amâsi, *Tarîku'l-Edeb*, v. 18b; Şeker, *Ali b. Hüseyin el-Amâsi ve Tarîku'l-Edeb'i*, 49-50)

karşı saygılı olup, onları gördüğü yerde ayağa kalkmalı; izzet, ikram ve tevazu gösterip ellerini öpmelidir (Şeker 2012: 50).

Öğrenci, öğretmenini baba olarak kabul etmeli ve babasına gösterdiği saygı ve hürmetten daha fazlasını öğretmenine göstermesi gerekir (el-Amasi 2010: v.4b-20a). Öğrenci, öğretmenlerini hor görüp küçümsememelidir (el-Amasi 2019: v.20a-b). Öğrencinin, sınıftan ayrılacağı zaman hocasından izin istemesi gerekir. Ona göre öğrenciler, öğretmen yemek yerken ona bir şey sormamalı, ona hizmette kusur etmemeli, hatta onun ayakkabılarını çevirip o çıkarken hürmetle ayağa kalkmalıdır (Şeker 2012: 51).

Amâsi'ye göre öğrenciler Kur'an-ı Kerim'e abdestsiz olarak dokunmamalı, onu abdestsiz okumamalı, Kur'an'ın üzerine bir şey koyamamalı, Kur'an'ı oturduğu yerden aşağı koymamalı, ona doğru ayak uzatmamalı ve sırtlarını Kur'an'a dönmemelidir (Şeker 2012: 132).

4. EĞİTİM ANLAYIŞI VE GÜNÜMÜZ EĞİTİMİNE YANSIMALARI

Ali b. Hüseyin el Amâsi'nin yaşadığı dönemin özelliği gereği eğitimin merkezine dini eğitimi koymaktadır. Amâsi'nin gerek öğretmenler gerekse öğrencilerde bulunması gereken özelliklerden öğretmen merkezli eğitim-öğretimi savunduğu anlaşılmaktadır. Bu durum doğal olarak derslerde anlatım yönteminin kullanıldığını göstermektedir.

Amâsi, çocukların okula başladığı ilk günden itibaren eğitim-öğretim boyunca öğrencinin bilişsel, duyuşsal ve psiko-motor seviyesini göz önünde bulundurulması gerektiğini savunmaktadır. Günümüzde anaokulu, ilkokul, ortaokul, lise ve hatta üniversiteye yeni başlayan öğrenciler için uygulanan oryantasyon uygulamasını onun eserinde de görmek mümkündür. Ona göre, ilkokula başlayan bir çocuğa ilk üç gün ikram edilip, iltifat edilmesi, çocuğa karşı güler yüzlü olunması, çocuğa kötü davranılmaması ve dövülmemesi gerekmektedir (Şeker 2012: 51).

Öğrenci okula başladıktan ve okuluna alıştıktan sonra, öğretmenin yapması gereken ilk iş öğrencisini tanımaya çalışması ve onun anlama kabiliyetine göre dersini planlaması gerekmektedir. Eğer öğretmen öğrencilerinin bilişsel, duyuşsal alanlardaki gelişim düzeylerine hakim değilse; onların ilgi, istek ve ihtiyaçlarını göz önünde bulundurmuyorsa hedeflenen kazanımlara ulaşılması oldukça güç görünmektedir. Bununla ilgili olarak Amasi, öğretmenlerin eğitim-öğretimin ilk haftalarını öğrencilerini tanımaya ayırmaları gerektiğini ifade etmektedir. Öğrencilerin durumuna göre derslerini işlemeli ve ödevlendirmelerini yapmalıdır. Eğer öğrencinin algılama düzeyi yüksek ise onun dersi azıcık artırabilir. Bu çocuklara dersi az verme ya da dersi zor anlayan bir öğrenci ile aynı muamele etmek bir kusurdur. Ayrıca bir öğretmenin algılama düzeyi düşük olan bir öğrencisi varsa dersi onun anlayacağı kadar ve daha az vermelidir. Çocuğun yaşına ve seviyesine uygun olmayan, altından kalkamayacağı konular verilmemelidir (Şeker 2012: 52). Aslında Amasi'nin eğitim anlayışı ile ilgili bu görüşünü, öğrencilerin tecrübelerinden yararlanma ve onların hazırbulunuşluk durumuna göre eğitimi düzenleme bağlamında, 2004 yılından itibaren ülkemiz eğitim sisteminde de uygulanmaya başlanan yapılandırmacı eğitim yaklaşımını (Kızılabdullah 2008)² andırmaktadır.

Bir öğretmen verdiği bir konuyu tam öğretmenden diğer konuya geçmemelidir. Bir kelimeyi veya harfi güzel bir şekilde telaffuz edemeyen çocuk dövülmemeli bu ders öğrencinin anlayabileceği şekilde kolaylaştırılarak ona öğretilmeye çalışılmalıdır. Çünkü bazı kişiler ancak birkaç defa anlatıldıktan sonra anlayabilir (el-Amasi 2010: v.16a-18b; Şeker 2012: 52). Anlama güçlüğü çeken öğrenciler için çok tekrar ve alıştırma yapılması durumunda zeki çocuklardan bile üstün olabilirler. Çünkü tarladan sürülerek hasat alındığı, suyun aka aka taşın üstünde iz bıraktığı gibi çok tekrarlarla öğrenmede güçlük çeken öğrencilerin daha kolay anlayabileceklerdir. Tabiatları incinip, gönüllerinde nefret olacağı için küçük çocuklara az ders verilmelidir. Zaman geçtikçe çocukların hem zihinleri gelişir hem de bilgileri artar (Şeker 2012: 52). Amasi, öğrenme güçlüğü çeken öğrenciler için gerekli tekrar yapılırsa o öğrencilerin konuyu rahatlıkla öğrenebileceğini savunmaktadır. Onun bu görüşünü öğrenme-öğretme modellerinden "Tam Öğrenme Modeli"nde (Oral 2014: 331-337)³ görmek mümkündür. Söz konusu modele göre de, eğer gerekli tekrarlar ve etkinlikler yapılması durumunda bütün öğrenciler her konuyu rahatlıkla öğrenebilirler.

² Yapılandırmacı eğitim yaklaşımı ile ilgili daha geniş bilgi için bkz. Yıldız, Kızılabdullah, Yapılandırmacı Yaklaşımın İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersinin Amaçlarının Gerçekleşmesine Etkisi (Ankara Örneği), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ankara (Basılmamış Doktora Tezi), 2008.

³ Tam Öğrenme Modeli ile ilgili daha geniş bilgi için bkz. Murat Gökalp, *Öğrenme Öğretme Kuram ve Yaklaşımları*, ed. Behçet Oral, Pegem Akademi, 3. Baskı, Ankara 2014.

5. SONUÇ VE GEĞERLENDİRME

Ali b. Hüseyin el-Amâsi'nin sıbyan mekteplerinin eğitimi ile ilgili düşüncelerini aile, öğretmen, öğrenci ve okullarda uygulanacak eğitim-öğretim yöntemleri başlıkları altında toplamak mümkündür. Söz konusu etkenler arasında uyum ve sağlıklı iletişim olması durumunda eğitim kurumlarında hem akademik hem de davranışsal alanda başarı kendiliğinden gelebilir. Okul, fiziksel imkanlar, eğitim-öğretim materyalleri, öğretmen kadrosu bakımından istenilen yeterliliğe sahip olmalıdır. Aile, imkanları nispetinde öğrencinin temel ihtiyaçlarını karşılama ve eğitim-öğretim için uygun ortam sağlamaya gayret etmelidir. Eğitimin merkezinde olan öğrenci de derslere etkin bir şekilde katılma, öğretmenleri ile sürekli iletişim halinde olma hususunda aktif halde olmalıdır.

Yazar, ailede çocuğun eğitimi hususunda davranış eğitimi ön plana tutmaktadır. Ona göre, çocuklara toplum içerisinde nasıl oturulup kalkılması, büyüklere karşı nasıl davranılması ve çocukların kimlerle arkadaşlık yapması gerektiği gibi konuları öğretmede en önemli görev anne babaya düşmektedir. Amâsi'ye göre kız çocukları sevgiye, şefkate daha muhtaç oldukları için aileleri tarafından daha çok sevilmesi ve ilgi gösterilmesi gerekmektedir. Amâsi'ye göre öğretmenler haram ve günahlardan sakınan, mütevazi, dinin emirlerine sıkı sıkıya bağlı olmalıdır. Onlar, öğrencilerine çabucak sinirlenmemeli ve sabırlı olmalıdır. Bununla birlikte öğretmenler insanların kendine güvendiği alanında tecrübeli kimseler olmalıdır.

Amâsi'nin eğitim-öğretim yöntemi konusuna gelindiğinde, onun eğitim ile ilgili görüşlerinin birçoğunun günümüz eğitim sistemine yansıdığı görülmektedir. Yazar göre okulun açıldığı ilk günlerde öğrencilere hediyeler verilmesi, ikramlarda bulunulması ve onlara güler yüzlü davranılması gerekmektedir. Böylece öğrencilerin okullarını sevmeleri sağlanacaktır. Günümüzde de ilkokul, ortaokul, lise ve üniversiteye başlayan bütün öğrencilere bir haftalık oryantasyon programları yapılmaktadır. Amâsi okullarda verilen derslerde konular işlenirken öğrencinin anlama becerisi ve gelişim düzeyinin göz önünde bulundurulması, konuların kolaydan zora şeklinde işlenmesi gerektiğini ifade etmektedir. Ayrıca, ona göre işlenen bir konu öğrencilerin tamamı tarafından anlaşılmadan diğer konuya geçilmemelidir.

Sonuç olarak, Amasi yaşadığı çağın gereği olarak eğitimin merkezine din eğitimi ve öğretmeni koymuştur. Ancak onun, derslerin işlenişi, öğrencilerin öğrenme alanlarındaki (bilişsel-duyuşsal-psikomotor) gelişim düzeylerini göz önünde bulundurulması, bir konu öğrenilmeden diğer konuya geçilmemesi, anlaşılmayan konularda tekrara başvurulması, okulun ilk haftalarında okula başlayan öğrenciler için oryantasyon uygulaması gibi eğitim ile ilgili görüşlerini günümüzdeki eğitim uygulamalarında görmek mümkündür.

KAYNAKÇA

- Akyüz, Y. (2009). Türk Eğitim Tarihi, Pegem Akademi, Ankara.
- Ayrancı, İ. (2017). "Hoca Abdülkerim Amasi'nin Hayatı ve Eserleri", Uluslararası Amasya Alimleri Sempozyumu, Bildiriler Kitabı 2, 21-23 Nisan 2017, Amasya.
- Banarlı, N. S. (1998). Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınlar, İstanbul.
- Bilgin, B. (1986). "Okul Öncesi Çağı Çocuğunda Dini Kavramlar", Din Öğretimi Dergisi. sy. 8, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınevi, Ankara.
- Çamdibi, H. M. (2011). Şahsiyet Terbiyesi ve Din Eğitimi, Çamlıca Yayınları, İstanbul.
- Çeçen, H. (2009). "Tarîku'l -Edeb ve Eğitim", Adıyaman Üniversitesi Eski Türk Edebiyatı Sempozyumu, Adıyaman Üniversitesi Yayınları, Adıyaman.
- Çeçen, H. (2010). Ali bin Hüseyin el-Amâsi Tarikü'l-Edeb Metin-Sözlük, Bizim Büro, Ankara.
- Çelebi, A. (1983). İslam'da Eğitim Öğretim Tarihi, Damla Yayınları, İstanbul.
- Çelik, A. (2004). "Çocuk, Oyun ve Din Eğitimi", sy. 9, Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi, Erzurum.
- Doğan, R. (1998). "II. Meşrutiyet Dönemi Eğitim Hareketlerinde Din Eğitim-Öğretimi", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, c. 38, Ankara Üniversitesi Basımevi, ss. 361-445, Ankara.
- Doğan, R. (1998). "Osmanlı Eğitim Kurumları ve Eğitimde İlk Yenileşme Hareketlerinin Batılılaşma Açısından Tahlili", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. c. 37, Ankara Üniversitesi Basımevi, ss.407-442, Ankara.
- Ergin, O. (1977). Türk Maarif Tarihi. c.1-2, Eser Matbaası, İstanbul.

- Gökalp, M. (2014). Öğrenme Öğretme Kuram ve Yaklaşımları, ed. Behçet Oral, Pegem Akademi, Ankara.
- Güven, İ. (2012). Türk Eğitim Tarihi, Paradigma Yayınları, Edirne.
- Hızlı, M. (1999). Mahkeme Sicillerine Göre Osmanlı Klasik Döneminde İlk Öğretim ve Bursa Sıbyan Mektepleri, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa.
- Kara, İ. & Birinci A. (2012). Bir Eğitim Tasavvuru Olarak Mahalle/Sıbyan Mektepleri, Dergah Yayınları, İstanbul.
- Öcal, M. (1991). “Amin Alayı”, DİA. c. 3, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Öcal, M. (2011). Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Din Eğitimi, Düşünce Kitapevi Yayınları, İstanbul.
- Öymen, H. R. & Dağ, M. (1974). İslam Eğitim Tarihi, MEB, Ankara.
- Sayar, K. & Dinç, M. (2011). Psikolojiye Giriş, Dem Yayınları, İstanbul.
- Senemoğlu, N. (2001). Gelişim Öğrenme ve Öğretim, Gazi Kitapevi, Ankara.
- Şeker, M. (2012). Ali b. Hüseyin el-Amâsi ve Tarîku’l Edeb’i, DİB Yayınları, Ankara.
- Uzun, M. (2007). “Mektep”, DİA. c. 29, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Zengin, Z. S. (2012). “İslam Öncesi Arap Toplumlarında Eğitim”, Din Eğitimi. ed. Mustafa Köylü-Nurullah Altaş, Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, Ankara.
- Zengin, Z. S. (2002). II. Meşrutiyette Medreseler ve Din Eğitimi, Akçağ Yayınları, Ankara.